

Ewa Bobin
Uniwersytet Wrocławski

Prawne środki ochrony wolności i praw jednostek we współczesnej Turcji

Legal measures of human protection of rights and freedoms in modern Turkey

Streszczenie

Ostatnie wydarzenia, jakie miały miejsce w Republice Turcji, uwydatniły problem nierespektowania praw człowieka i obywatela przez tamtejsze władze. Pomimo wprowadzenia do Konstytucji Republiki Tureckiej katalogu gwarantującego jednostkom szereg praw i wolności, wiele z artykułów tureckiej ustawy zasadniczej jest rokrocznie naruszanych, co potwierdza orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Poniższy artykuł ma na celu przedstawienie i scharakteryzowanie trzech środków ochrony prawnej zapewnionych jednostkom, a mianowicie: prawa do sądu, instytucji skargi konstytucyjnej oraz prawa złożenia petycji do Rzecznika Praw Obywatelskich. Analizie zostanie poddany zakres podmiotowy, zakres przedmiotowy oraz procedura poszczególnych środków o charakterze sądowym i pozasądowym. Przeprowadzona zostanie również komparatystyka wyżej wskazanych instytucji w Turcji oraz w Polsce, co ukaże stopień ich podobieństwa w obu krajach oraz ewentualne różnice.

Słowa kluczowe

Republika Turcji, Konstytucja Republiki Tureckiej, turecki system polityczno-prawny, prawa człowieka, instytucje ochrony, europejska konwencja praw człowieka

Abstract

Recent incidents which took place in the Republic of Turkey have highlighted the problem of human and civil rights and freedoms not being respected by public authority. Despite the introduction of a great deal of rights and freedoms to the Constitution of the Republic of Turkey, many Turkish constitutional articles are violated every year. This tendency is confirmed by the judgements of the European Court of Human Rights in Strasbourg. The following article aims at presenting three legal measures of human protection: the right to a fair trial, the institution of constitutional complaint and the right to petition the Ombudsman. The analysis concerns the characteristic of these three judicial and extrajudicial measures of rights and freedoms. Similarities and differences between the legal systems of Turkey and Poland are also presented.

Keywords

Republic of Turkey, Constitution of the Republic of Turkey, Turkish political system, human rights, institutions of the human rights protection, European Convention on Human Rights

Wstęp

W 2005 r., po ponad 20 latach posiadania statusu państwa stowarzyszonego, Republika Turcji rozpoczęła oficjalne negocjacje dotyczące akcesji do Unii Europejskiej. Było to podstawą wdrożenia wielu zmian do tureckiego systemu, mających na celu wypełnienie przez państwo tzw. kryteriów kopenhaskich¹. Transformacji prawnej uległo również tureckie prawodawstwo, które zmodyfikowało konstytucyjny katalog praw i wolności na korzyść jednostek.

Samo uregulowanie praw człowieka na najwyższym szczeblu normatywnym nie daje jeszcze pewności ich efektywnej ochrony. Ze względu na zalecenia Komisji Europejskiej doszło więc do wdrożenia w ostatnich czterech latach dwóch istotnych środków ochrony o charakterze sądowym i pozasądowym, a mianowicie: skargi konstytucyjnej oraz możliwości złożenia petycji do Rzecznika Praw Obywatelskich.

Przedmiotem niniejszego tekstu jest próba zakreslenia konstytucyjnego katalogu praw i wolności w Turcji, a także analiza wyżej wskazanych środków ochrony prawnej jednostek.

1. Ogólna charakterystyka tureckiego systemu polityczno-prawnego

1.1. Aktualna sytuacja polityczna Turcji

Republikę Turcji wyróżniają cechy, które są wynikiem historii, kultury, stosunków międzynarodowych, a przede wszystkim położenia geograficznego. Ten ostatni czynnik zmusza tureckie władze do balansowania pomiędzy chrześcijańskim Zachodem a wschodnim światem muzułmańskim. Pod wieloma względami, takimi jak m.in. wewnętrzny system polityczno-prawny, Turcja jest zbliżona do krajów europejskich. Nie dziwi więc, że sukcesywnie stara się o członkostwo w Unii Europejskiej. Z drugiej strony, wyznawanie przez Turków islamu (często kojarzonego w Europie ze skrajnym radykalizmem) oraz odmienna kultura przysparzają jej ewentualnej akcesji wielu przeciwników².

Kwestią dyskusyjną jest istotna rola w państwie władzy wojskowej, nad którą rząd cywilny nie sprawuje wystarczającej kontroli. Kompetencje wojska znacząco wykraczają poza zapewnienie bezpieczeństwa państwa – zgodnie z Konstytucją armia

¹ Kryteria kopenhaskie – zbiór kryteriów o charakterze prawnym, politycznym i ekonomicznym, które muszą zostać spełnione przez państwo przed akcesją do Unii Europejskiej. Kryteria zostały ustalone przez Radę Europejską na szczycie w 1993 r. Zob. J. Barcz, M. Górka, A. Wyrozumska, *Instytucje i prawo Unii Europejskiej. Podręcznik dla kierunków zarządzania i administracji*, LexisNexis, Warszawa 2014, s. 57.

² D. Kołodziejczyk, *Turcja*, Trio, Warszawa 2011, s. 286–287 i s. 296–299.

stoi również na straży jego laickości³. Z tego powodu pięciokrotnie przeprowadzała zamach stanu w XX w.

Od drugiej połowy 2015 r. sytuacja wewnętrzna w Turcji jest coraz mniej stabilna, co przekłada się na tamtejszy system ochrony praw człowieka. W ciągu ostatniego roku nastąpiła eskalacja kryzysu migracyjnego w Europie, wzrost zagrożenia terrorystycznego w regionie Azji Mniejszej, a także próba zamachu stanu (przewrotu wojskowego) oraz wznowienie konfliktu pomiędzy rządzącą Partią Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) a Partią Pracujących Kurdystanu (PKK)⁴. Tę ostatnią oskarża się o przeprowadzenie w ciągu ostatniego roku siedmiu zamachów terrorystycznych, w wyniku których zginęło ok. 250 osób cywilnych, 350 przedstawicieli służb mundurowych i 660 członków PKK⁵.

Największy oddźwięk na arenie międzynarodowej miała nieudana próba przeprowadzenia puczu wojskowego w lipcu 2016 r. Sam fakt zamachu stanu nie wywołał jednak takich kontrowersji w społeczności międzynarodowej, jak późniejsze działania Prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan. Przy zastosowaniu obecnie obowiązujących przepisów ustawy antyterrorystycznej Prezydent Turcji próbuje doprowadzić do ukarania organizatorów (bez szans na poszanowanie podstawowych praw człowieka) oraz umocnienia swojej władzy w państwie. Do działań podjętych przez tureckie władze należy zaliczyć: masowe aresztowania członków armii, represje wymierzone w wymiar sprawiedliwości, służbę cywilną, policję i media, a także wprowadzony stan wyjątkowy⁶.

Stopniowa destabilizacja sytuacji wewnętrznej oraz efekty ostatnich wydarzeń w państwie są wykorzystywane w zaostrzonej retoryce Erdoğan w kraju i na arenie międzynarodowej. Od wygranych w 2002 r. wyborów parlamentarnych przez partię AKP, której ówczesnie Erdoğan przewodniczył, głównym celem obecnego Prezydenta Turcji jest umocnienie władzy wykonawczej względem pozostałych dwóch władz oraz zmiana systemu parlamentarno-gabinetowego na prezydencki. Aby zrealizować swoje zamiary, podejmuje działania prowadzące do nowelizacji Konstytucji Republiki Tureckiej⁷.

1.2. Konstytucja Republiki Tureckiej z 1982 r.

Historia tureckiego prawa konstytucyjnego sięga roku 1876, kiedy została okrojona pierwsza ustawa zasadnicza Imperium Osmańskiego przez sułtana Abdülhami-

³ A. Szymański, *Między islamem a kemalizmem – Problem demokracji w Turcji*, PISM, Warszawa 2008, s. 77.

⁴ M. Chudziak, *Konstytucja dla Erdogana. Konsekwencje konfliktu politycznego w Turcji*, Komentarze OSW, numer 213, 01.06.2016 r., s. 1–6.

⁵ *Ibidem*, s. 4–5.

⁶ <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-07-27/turcja-po-puczu-krucha-jednosc-narodowa> [dostęp: 21.11.2016].

⁷ <http://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/swiat/erdogan-dopnie-swego-turcja-szykuje-si%C4%99-do-zmiany-systemu-w%C5%82adzy/ar-AAkpSU5> [dostęp: 21.11.2016].

da II, będąca *de facto* drugą konstytucją w całej cywilizacji arabskiej⁸. W ciągu następnego stulecia konstytucjonalizm Republiki Tureckiej rozwijał się w sposób niezwykle dynamiczny – uchwalono cztery konstytucje (w latach: 1921, 1924, 1961, 1982), a także zmieniono formę rządów z sułtanatu na republikę i wprowadzono urząd prezydenta będącego głową państwa⁹.

Ostatnia z wymienionych ustaw zasadniczych obowiązuje do dnia dzisiejszego, w kształcie zmienionym wprowadzanymi stopniowo nowelizacjami. Jej uchwalenie, związane z przeprowadzonym w 1980 r. zamachem stanu i przejęciem władzy przez Radę Bezpieczeństwa Narodowego, zakończyło ostatecznie trzyletnie rządy wojska z dniem 7 listopada 1982 r.¹⁰ Początkowo turecka Konstytucja nie była jednak postrzegana jako akt stworzony z korzyścią dla jednostek – „Konstytucja z 1982 r. w pierwotnie przyjętym brzmieniu stanowiła krok wstecz w sferze praw i wolności człowieka i obywatela w stosunku do liberalnej konstytucji z 1961 r. Zakładała funkcjonowanie systemu, w którym państwo zajmuje nadrzędną pozycję w stosunku do jednostek tworzących społeczeństwo”¹¹.

Na obowiązującą Konstytucję Republiki Tureckiej składa się 177 artykułów ujętych w siedmiu częściach, poprzedzonych preambułą i zwieńczonych artykułami końcowymi oraz trzema aneksami¹². Fundamentem tureckiego systemu polityczno-prawnego od 35 lat są trzy zasady wywiedzione z ideologii kemalizmu, tj.: republikanizm, nacjonalizm i laicyzm, a także zasada państwa prawa i idea demokratyzmu¹³.

W Turcji, podobnie jak w Polsce, funkcjonuje system parlamentarno-gabinetowy. Władzę ustawodawczą sprawuje jednoizbowy parlament – Wielkie Tureckie Zgromadzenie Narodowe powoływane na pięcioletnią kadencję w wyborach powszechnych. Prezydent jest częścią dualistycznej egzekutywy, którą dzieli wraz z Radą Ministrów. Ostatnią z trzech władz jest judykatura, na którą składają się niezależne sądy i trybunały, tj.: Trybunał Konstytucyjny (pełniący również funkcje Trybunału Stanu), Trybunał Kasacyjny (Sąd Najwyższy), Rada Państwa, Naczelny Wojskowy Sąd Apelacyjny i Naczelny Wojskowy Sąd Administracyjny, Sąd Polubowny oraz Trybunał Obrachunko-

⁸ G. Kryszewski, *Konstytucja Osmańska z 1876 roku*, [w:] S. Bożyk, A. Jamróz (red.), *Konstytucja – ustrój polityczny – system organów państwowych*, Temida 2, Białystok 2012, s. 270–271.

⁹ D. Kołodziejczyk, *op. cit.*, s. 49–58.

¹⁰ A. Szymański, *System Konstytucyjny Turcji*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006, s. 16.

¹¹ T. Leżański, *Wstęp*, [w:] *Konstytucja Republiki Tureckiej, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Ö. Emiroğlu, D. Haftka-İşık, K. Stanek, K. Wojciechowska-Litwinek (tłum.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013, s. 33.

¹² *Ibidem*, s. 48.

¹³ A. Szymański, *System...*, s. 16–17.

wy¹⁴. Schemat ustroju wewnętrznego Turcji, oparty na trójpodziale władzy, nie różni się od większości struktur organizacyjnych państw europejskich.

Obowiązująca Konstytucja była w przeszłości nowelizowana kilkakrotnie i swój obecny kształt utrzymuje od 2011 r. Ostatnie zmiany miały na celu zwiększenie szans Turcji na akcesję do Unii Europejskiej poprzez spełnienie polityczno-prawnej części kryteriów kopenhaskich oraz zbliżenie się do zachodnich standardów respektowania praw człowieka. Należy tu wymienić m.in. zniesienie kary śmierci w trakcie pokoju, uniemożliwienie karania za korzystanie z wolności słowa i prawa do zgromadzeń, poszerzenie praw mniejszości narodowych i etnicznych czy całkowite równouprawnienie kobiet i mężczyzn¹⁵.

Konstytucyjnie gwarantowane prawa i wolności jednostek zostały uznane na najwyższym szczeblu normatywnym za niezbywalne, nienaruszalne i nieprzechodnie. Są ujęte w katalogu, którego łączny wymiar to 63 artykuły, stanowiące aż 36% regulacji całego aktu. Na straży podstawowych praw człowieka i obywatela stoją Trybunał Konstytucyjny oraz *Ombudsman*¹⁶.

2. Systematyka praw i wolności jednostki w tureckiej Konstytucji

Występująca w Konstytucji Republiki Tureckiej systematyka praw i wolności jednostek została uregulowana w części drugiej, w czterech rozdziałach dotyczących: postanowień ogólnych, praw i obowiązków jednostki, praw i obowiązków ekonomicznych i socjalnych oraz praw i obowiązków politycznych. W wyniku analizy powyższych artykułów można wyodrębnić pięć grup obejmujących poszczególne obszary praw i wolności, o charakterze: podstawowym, politycznym, ekonomicznym, socjalnym i kulturalnym. Dotyczą one z zasady wszystkich jednostek znajdujących się pod władzą turecką.

Na samym końcu omawianej części tureckiej Konstytucji znajduje się odrębny katalog dotyczący praw politycznych przysługujących wyłącznie tureckim obywatelom¹⁷. Zastosowanie takiego rozłączenia jest jak najbardziej poprawne. M. Jabłoński oraz S. Jarosz-Żukowska wskazują bowiem na istnienie zasady różnicowania zakresu realizacji

¹⁴ T. Leszczyński, *Konstytucyjne podstawy stanów nadzwyczajnych w państwach bałkańskich i w Turcji*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011, s. 159–164.

¹⁵ S. Jarosz-Żukowska, *Zasady zmiany Konstytucji Republiki Tureckiej*, [w:] R. Grabowski, S. Grabowska (red.), *Zasady zmiany konstytucji w państwach europejskich*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2008, s. 352 oraz A. Szymański, *System...*, s. 29–31.

¹⁶ A. Szymański, *System...*, s. 18.

¹⁷ *Konstytucja Republiki Tureckiej...*, s. 3.

konstytucyjnych praw i wolności na podstawie kryterium obywatelstwa jako jedną z zasad ogólnych praw i wolności jednostek¹⁸.

Należy zauważyć, iż powyższa systematyka nie odbiega znacząco od ustaw zasadniczych innych państw europejskich. Turecki prawodawca niewątpliwie czerpał z europejskich tradycji konstytucyjnych oraz opierał się na rozwiązaniach międzynarodowych, na przykład europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, której Turcja jest państwem-sygnatariuszem, oraz Karty praw podstawowych Unii Europejskiej.

Wymowną cechą redakcji poszczególnych przepisów Konstytucji Republiki Tureckiej jest stosowanie „konstytucyjnych wyjątków” od reguł ogólnych. Do większości artykułów zostały wprowadzone regulacje, których celem jest obostrzenie swobody korzystania z danego prawa bądź wolności już na poziomie ustawy zasadniczej. Ograniczenia konstytucyjne najczęściej wiążą się z zapewnieniem poszanowania reguł demokratycznego państwa prawnego oraz zasad państwowych wprowadzonych przez Atatürka, koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa, porządku publicznego, ochrony zdrowia i moralności oraz praw i wolności osób trzecich¹⁹.

Wymienione powyżej tzw. materialne przesłanki ograniczeń wolności i praw jednostek są często dookreślane lub doprecyzowane przez ustawy, do których odsyła turecka Konstytucja²⁰. Jako przykład można przytoczyć ustawę dotyczącą organizowania zgromadzeń, która *de facto* wprowadza szereg restrykcji uniemożliwiających jakiegokolwiek demonstracje przeciwko rządzącym. Potwierdzają to manifestacje zorganizowane w Parku Grezi, które zakończyły się zamieszkami na placu Taksim Meydanı w 2013 r. W wyniku nadużycia władzy i zastosowania nieuzasadnionej przemocy ze strony organów porządku publicznego doszło do śmierci 6 osób, a ponad 8 tysięcy zostało rannych²¹. Powyższy problem, podobnie jak kwestia zwalczania opozycji, ograniczenia wolności słowa czy nierespektowania praw kobiet, jest dowodem na wykorzystywanie ustawowych narzędzi przeciwko jednostkom. Jest to także egemplifikacja nieefektywności systemu ochrony praw człowieka oraz niedostatecznej skuteczności środków o charakterze sądowym i pozasądowym.

Bogusław Banaszak wyeksponował osiem zasad ogólnych dotyczących wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela, które znajdują się w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej²². Czytając Konstytucję Republiki Tureckiej, można doszukać się odpowied-

18 M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *Prawa człowieka i systemy ich ochrony*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010, s. 109.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*, s. 115.

21 S. Ananicz, *Sultani Swingu – Turcja wobec integracji z Unią Europejską*, „Punkt widzenia” 2013, nr 37, Ośrodek Studiów Wschodnich im. M. Karpia, Warszawa 2013, s. 12.

22 B. Banaszak, *Prawo Konstytucyjne*, C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 481.

ników ww. zasad. Ustawy zasadnicze obu państw, pomimo istnienia kilku oczywistych odrębności, są do siebie bardzo zbliżone pod względem uregulowania praw człowieka.

Podstawą funkcjonowania praw i wolności jednostek w Turcji jest zasada nienaruszalności ich godności. Jest to zasada o charakterze fundamentalnym, którą można wywieść z preambuły tureckiej Konstytucji, chociaż aby być precyzyjnym, należy wskazać, iż jest to gwarancja prawa do godnego życia, przysługująca każdemu obywatelowi tureckiemu²³.

Godność jako podstawę praw i wolności jednostek przywołują również europejskie akty prawne. Karta praw podstawowych Unii Europejskiej rozpoczyna się od artykułu, który potwierdza nienaruszalność godności ludzkiej oraz obowiązek jej ochrony i poszanowania²⁴. Zgodnie z Wyjaśnieniami do Karty jest to podstawowe prawo samo w sobie oraz rzeczywista podstawa innych praw, która jest również fundamentem w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. czy europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r.²⁵ W Konstytucji RP ludzka godność, unormowana w art. 30, została uznana za dobro niezbywalne, przyrodzone i stanowiące źródło praw jednostek²⁶. Obok zasady nienaruszalności godności człowieka w tureckiej ustawie zasadniczej zostały uregulowane następujące zasady ogólne: nienaruszalności istoty podstawowych praw i wolności (art. 12), dopuszczalności ustawowych ograniczeń w zakresie korzystania z praw i wolności (art. 13) oraz konstytucyjnie wskazanych przypadków zawieszenia ich w trakcie wprowadzenia stanu nadzwyczajnego (art. 15), korzystania z praw i wolności przez wszystkich znajdujących się pod władzą Republiki Tureckiej i ewentualnego ich ograniczenia zgodnie z normami prawa międzynarodowego (art. 16) oraz równości wobec prawa bez względu na język, rasę, kolor skóry, płeć, poglądy polityczne i przekonania filozoficzne, religię czy wyznanie (art. 10). W art. 40 Konstytucji Republiki Tureckiej został nałożony na państwo obowiązek ochrony podstawowych praw i wolności określonych w ustawie zasadniczej oraz wprowadzenia mechanizmów zwrócenia się do odpowiednich władz w przypadku naruszenia tych praw²⁷.

Ważną kwestią jest niewprowadzenie do tureckiej Konstytucji zasady zapewniania praw mniejszościom narodowym i etnicznym, opartej na gwarancji równości wobec prawa przedstawicieli tych grup oraz zakazu ich dyskryminacji. W całym akcie nie pojawia się ani jeden artykuł bądź ustęp, który regulowałby sytuację prawną tych grup społecznych. Demokracja to system rządów większości, z poszanowaniem praw mniejszości narodowych i etnicznych. Tureckie władze znacząco ograniczają jednak ich prawa. Jesz-

²³ *Preambula*, [w:] *Konstytucja Republiki Tureckiej...*, s. 51.

²⁴ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012 r.

²⁵ Wyjaśnienia dotyczące Karty praw podstawowych, Dz. Urz. UE C 303 z 14.12.2007 r.

²⁶ Art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

²⁷ Na podstawie: *Konstytucja Republiki Tureckiej...* oraz B. Banaszak, *op. cit.*, s. 481–490.

cze do początków lat XXI w. zabronione było porozumiewanie się w języku innym niż turecki, a podejmowanie przez media problemów grup mniejszościowych było surowo karane. Przedstawiciele mniejszości nie mają obecnie efektywnych narzędzi ochrony przed nietolerancyjnymi działaniami rządzących, ani o charakterze krajowym, ani międzynarodowym. Turcja nie jest bowiem stroną Konwencji Rady Europy o ochronie praw mniejszości narodowych, w wyniku czego nie można od niej żądać przestrzegania ujętych w niej norm²⁸. Problem kurdyjski nie jest w tym przypadku odosobniony – w Turcji występuje również problem dyskryminacji ze względu na odmienną orientację seksualną czy religię²⁹.

3. Sądowe środki ochrony prawnej

Konstytucja Republiki Tureckiej w rozdziale dotyczącym podstawowych praw i wolności jednostek wprowadziła wiele przepisów, które gwarantują przestrzeganie przez władze tureckie szeroko rozumianego prawa do sądu. Do regulacji w tym zakresie należy zaliczyć: wolność dochodzenia swoich praw oraz prawo do rzetelnego rozpatrzenia sprawy (art. 36), prawo do obrony (art. 40), rozpatrywanie sprawy przez ustawowo powołany organ sądowy (art. 37), wolność od odpowiedzialności karnej za czyn niebędący przestępstwem w chwili jego popełnienia, uznanie za niewinnego do chwili wydania prawomocnego wyroku, wolność od kary śmierci i całkowitego przepadku mienia oraz zakaz ekstradycji (art. 38).

Rola sądów w ochronie praw jednostek ma na celu stworzenie odpowiedniej struktury organizacyjnej, która zapewni efektywne działanie wymiaru sprawiedliwości, gwarantujące wydawanie sprawiedliwych wyroków oraz ich skuteczne wykonywanie³⁰. Pomimo istnienia rozbudowanych regulacji gwarantujących każdemu prawo do sądu w Turcji rzeczywistość odbiega od konstytucyjnych deklaracji³¹. Przestrzeganie tego uprawnienia w rozumieniu art. 6 EKPCz pozostawia wiele do życzenia, co potwierdza orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu przywołane w ostatniej części artykułu. Sądom tureckim brakuje całkowitej niezależności i niezawisłości. Często dochodzi do nieuwzględniania postanowień umów międzynarodowych, którymi Turcja jest związana oraz niezgodnej z prawem wykładni ustaw krajowych³². Obok naruszania wolności słowa, w literaturze podkreśla się najczęściej trzy inne uchy-

²⁸ A. Szymański, *Między islamem...*, s. 86–88.

²⁹ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady – Strategia rozszerzenia i najważniejsze wyzwania w latach 2013–2014*, COM(2013) 700 final, s. 14.

³⁰ M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *op. cit.*, s. 83.

³¹ A. Szymański, *Między islamem...*, s. 125,

³² *Ibidem*, s. 125, 131–132.

bienia, czyli „tortury i podejrzane zgony więźniów, zniknięcia i pozasądowe zabójstwa oraz złe warunki w więzieniach”³³.

W Republice Tureckiej funkcjonuje Trybunał Konstytucyjny, który należy do grupy najwyższych sądów w państwie obok Sądu Kasacyjnego, Wojskowego Sądu Kasacyjnego, Najwyższego Wojskowego Sądu Administracyjnego, Rady Stanu oraz Trybunału Kompetencyjnego³⁴. Jednym z sądowych środków ochrony praw człowieka jest możliwość złożenia do niego skargi konstytucyjnej. Specyfika tej instytucji pozwala na zainicjowanie postępowania, w wyniku którego Trybunał Konstytucyjny ma możliwość rozstrzygnięcia o zgodności z przepisami konstytucji aktów niższego rzędu oraz aktów wydawanych w procesie stosowania prawa³⁵. Regulacje dotyczące Trybunału oraz instytucji skargi konstytucyjnej znajdują się w art. 146–153 Konstytucji Republiki Tureckiej.

Turecki Trybunał Konstytucyjny składa się z siedemnastu sędziów, którzy pełnią swoją kadencję przez 12 lat (bez możliwości reelekcji). Do podstawowych funkcji Trybunału, oprócz rozpatrywania skarg konstytucyjnych, zalicza się również: orzekanie o zgodności aktów niższego rzędu z Konstytucją, badanie nowelizacji ustawy zasadniczej pod względem formalnym oraz orzekanie o odpowiedzialności konstytucyjnej osób zajmujących najwyższe stanowiska państwowe³⁶.

Istotą skargi konstytucyjnej jest badanie zarzutu naruszenia prawa lub wolności gwarantowanego jednostkom przez władze publiczne. Skarga konstytucyjna (tur. *Bireysel Basvuru*, ang. *Individual Application*) jest stosunkowo nowym środkiem ochrony praw i wolności człowieka w Turcji. Została wprowadzona do Konstytucji w 2010 r. w celu podnoszenia uniwersalnych standardów dotyczących praw podstawowych. Pierwsza skarga mogła zostać złożona po wejściu w życie ustawy nr 6216 z dnia 30 marca 2011 r. o Trybunale Konstytucyjnym – czyli w dniu 23 września 2012 r.³⁷ Do Trybunału skargę może wznieść każdy, czyje prawa lub wolności przewidziane w Konstytucji, Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności lub wiążących Turcję Protokołów zostały bezpośrednio naruszone. Turecka skarga konstytucyjna posiada wiele cech tożsamyh z polską skargą. Nie ma bowiem ograniczenia podmiotowego wprowadzonego na niekorzyść cudzoziemców, jednakże nie mogą oni powoływać się na naruszenie prawa gwarantowanego wyłącznie tureckim obywatelom³⁸. Ponadto skarga ma charakter subsydiarny – można ją złożyć jedynie po uprzednim wyczerpaniu innych,

³³ *Ibidem*, s. 106.

³⁴ *Konstytucja Republiki Tureckiej...*, s. 147 i n.

³⁵ M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *op. cit.*, s. 86.

³⁶ Art. 146, art. 147 i art. 148 [w:] *Konstytucja Republiki Tureckiej...*, s. 147–150.

³⁷ <http://constitutionalcourt.gov.tr/inlinepages/proceedings/IndividualApplication.html> [dostęp: 25.11.2016].

³⁸ Art. 46 ustawy nr 6216 z dnia 30 marca 2011 r. o Trybunale Konstytucyjnym (tur. Dz. U. 2011.5.52).

przysługujących jednostce środków prawnych, w terminie 30 dni od wydania ostatecznego rozstrzygnięcia w sprawie³⁹.

Skargę konstytucyjną składa się do Trybunału pośrednio, poprzez sądy lub za pośrednictwem przedstawicielstw zagranicznych Turcji. Złożenie skargi podlega opłacie administracyjnej. Skarga nie może być anonimowa – istnieje ustawowy obowiązek wskazania imienia, nazwiska, adresu oraz podpisu skarżącego, których brak jest podstawą do jej oddalenia. Musi także zawierać podstawę prawną oraz opis naruszenia prawa lub wolności w wyniku działania, zaniechania bądź wydania aktu przez organ władzy publicznej⁴⁰. W przeciwieństwie do polskiego modelu skargi konstytucyjnej w Turcji nie jest obligatoryjna reprezentacja przez profesjonalnego pełnomocnika⁴¹.

Skarga konstytucyjna jest rozpatrywana, jeżeli Trybunał stwierdzi istotne naruszenie, które pociągnęło za sobą znaczące szkody dla jednostki. Skarga, która spełnia wymogi formalne oraz nie zostanie odrzucona z powodu braku podstaw materialnych, kierowana jest na posiedzenie lub rozprawę. O wpłynięciu skargi i podjęciu decyzji o jej rozpatrzeniu informuje się Ministra Sprawiedliwości. Orzeczenia tureckiego Trybunału Konstytucyjnego mają charakter ostateczny i implikują skierowanie sprawy do sądu w celu jej ponownego rozpatrzenia i przyznania odszkodowania, jeżeli zostanie stwierdzone naruszenie. Ciekawym rozwiązaniem w tureckim systemie jest nałożenie dyscyplinarnej kary pieniężnej na osobę, która nadużyła swojego prawa do skargi⁴².

4. Prawo złożenia skargi do tureckiego *Ombudsmana* jako pozasądowy środek ochrony prawnej

W 2010 r. doszło do nowelizacji art. 74 Konstytucji Republiki Tureckiej. W ramach Części Drugiej ustawy zasadniczej, obok prawa do petycji i do informacji zostało zagwarantowane każdemu prawo odwołania się do Rzecznika Praw Obywatelskich⁴³. Podstawą nowelizacji Konstytucji tureckiej, celem wdrożenia „zachodniego” modelu instytucji *ombudsmana* do krajowego systemu ochrony praw człowieka, była chęć zbliżenia się do systemów prawnych państw Unii Europejskiej oraz przyspieszenia procesu ewentualnej akcesji Turcji do organizacji⁴⁴.

³⁹ Art. 45 ustawy nr 6216.

⁴⁰ Art. 47 ustawy 6216.

⁴¹ M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *op. cit.*, s. 86.

⁴² Art. 49, art. 50 i art. 51 ustawy 6216.

⁴³ *Konstytucja Republiki Tureckiej...*, s. 48.

⁴⁴ M. Cesarz, *Implikacje członkostwa Turcji w Unii Europejskiej*, [w:] E. Kozerska, T. Scheffler (red.), *Aksjologiczne i praktyczne aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007, s. 80.

Zgodnie z doktrynalnymi założeniami *Ombudsman* powinien być niezależnym organem o szczególnym charakterze, którego podstawową kompetencję stanowi badanie naruszeń praw jednostek. Sytuacje te charakteryzują się swoim publicznoprawnym charakterem i nierównością podmiotów, po drugiej bowiem stronie konkretnego stosunku prawnego jest państwo reprezentowane najczęściej przez organy administracji publicznej. Powyższy opis określa modelowy charakter tej instytucji, często modyfikowany w poszczególnych krajach, które zdecydowały się ją wprowadzić do swojego systemu prawnego⁴⁵.

Artykuł 74 Konstytucji Republiki Tureckiej reguluje podstawowe kwestie dotyczące Rzecznika Praw Obywatelskich, natomiast w ust. 7 odsyła do ustawy szczególnej, w której został unormowany „tryb korzystania z praw, ustanowienie urzędu RPO, określenie jego zadań, sposobu funkcjonowania oraz działania podejmowane w wyniku przeprowadzonych kontroli”⁴⁶. Ustawa nr 6328 z dnia 14 czerwca 2012 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich, nad którą turecki parlament pracował sześć lat, oraz przepisy ustawy zasadniczej stanowią podstawę prawną oraz określają zasady funkcjonowania tureckiego urzędu *Ombudsmana* (tur. *Kamu Denetçiliği Kurumu* lub *Ombudsmanlık*)⁴⁷. Rzecznik jest organem konstytucyjnym, kontrolującym działania tureckich organów administracji publicznej, powołanym w celu zabezpieczenia nadanych jednostkom w ustawie zasadniczej praw i wolności⁴⁸.

Turecki *Ombudsman* jest powoływany przez Przewodniczącego Wielkiego Tureckiego Zgromadzenia Narodowego, któremu podlega w swoich działaniach⁴⁹. Już w Konstytucji uwydatniono brak niezależności Rzecznika poprzez podkreślenie jego „podległości” względem władzy ustawodawczej. Rozwiązanie to nie jest korzystne w kontekście efektywnego domagania się przez jednostki ochrony swoich praw. Regulacja turecka jest odmienna od polskiej, zgodnie z którą RPO jest autonomicznym organem państwowym (pomimo widocznych związków z parlamentem, takich jak procedura powołania rzecznika czy wysłuchiwanie corocznych sprawozdań z działalności organu)⁵⁰. Zgodnie z art. 210 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej Rzecznik Praw Obywatelskich jest w swoich działaniach niezawisły, niezależny od innych organów państwowych i odpo-

⁴⁵ B. Banaszak, *op. cit.*, s. 722–723.

⁴⁶ Art. 74 [w:] *Konstytucja Republiki Tureckiej...*, s. 97–98.

⁴⁷ Ustawa nr 6328 z dnia 14 czerwca 2012 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U.2012.5.52) – angielska wersja językowa: http://www.ombudsman.gov.tr/en/contents/files/pdf/KANUN-09_08_2016.pdf [dostęp: 19.11.2016].

⁴⁸ M. Dahl, M. Gruszyńska, *Instytucja ombudsmana w Republice Tureckiej a klasyczny model szwedzki*, [w:] P. Kowalczyk, B. Maciejewska (red.), *Konstytucje państw europejskich z perspektyw historycznej i współczesnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, s. 100

⁴⁹ *Konstytucja Republiki Tureckiej...*, s. 97.

⁵⁰ B. Banaszak, *op. cit.*, s. 723.

wiada jedynie przed Sejmem⁵¹ (w ramach funkcji kontrolnych parlamentu, a nie „obowiązku” podległości⁵²).

Inną odrębnością w stosunku do polskiego modelu *ombudsmana* jest sposób powoływania tureckiego Rzecznika oraz jego wieloosobowy skład. Rzecznik Praw Obywatelskich jest w Turcji organem kolegialnym. Składa się z: Głównego Rzecznika (ang. *The Chief of Ombudsman*, tur. *Kamu Başdenetçisi*) oraz pięciu rzeczników doradczych (ang. *Ombudsmen*, tur. *Kamu Denetçileri*) o charakterze pomocniczym⁵³. Rzecznicy są wspomagani w pracach biurowych i kwestiach finansowych przez biuro Sekretarza Generalnego.

Każdy z rzeczników jest wybierany przez turecki parlament, w głosowaniu tajnym, na czteroletnią kadencję – z możliwością jednokrotnej reelekcji⁵⁴. Pierwszym Rzecznikiem Praw Obywatelskich, powołanym 27 września 2012 r., jest emerytowany sędzia Trybunału Kasacyjnego (Sądu Najwyższego) – Mahmet Nihat Ömerloğlu⁵⁵.

Do funkcji Głównego Rzecznika zalicza się zarządzanie instytucją (poprzez przydzielanie spraw poszczególnym rzecznikom i ich nadzorowanie) oraz reprezentowanie organu na zewnątrz. W zakresie ochrony praw jednostek jest on właściwy m.in.: do przyjmowania i badania skarg wniesionych do instytucji, kierowania zaleceń do organów administracyjnych oraz przygotowania i upubliczniania raportów rocznych i specjalnych⁵⁶. Dodatkowych pięciu rzeczników ma za zadanie usprawniać prace organu i pomagać Głównemu Rzecznikowi w wypełnianiu nałożonych ustawowo kompetencji. Każdemu przydzielane są konkretne rodzaje spraw (dzielonych ze względu na obszar bądź kategorię naruszeń), nad którymi pracują samodzielnie. Jednemu z rzeczników obowiązkowo przyznaje się skargi związane z naruszeniem praw kobiet i dzieci⁵⁷. Nie ma więc odrębnego organu Rzecznika Praw Dziecka.

Ze skargą (określoną w ustawie szczegółowej jako *application*, czyli wniosek) do tureckiego Rzecznika Praw Obywatelskich może zgłosić się każdy, czyje konstytucyjne prawa zostały naruszone i kto ma zastrzeżenia do działalności organów administracji publicznej. Może to być zarówno osoba fizyczna, jak i prawna, obywatel bądź cudzoziemiec. Przedmiotem skargi do Rzecznika jest konkretne, zakończone postępowanie administracyjne, od którego nie przysługuje już odwołanie, a którego skutkiem jest naruszenie konstytucyjnych praw i wolności. Termin na złożenie skargi wynosi 60 dni

⁵¹ Art. 210 Konstytucji RP.

⁵² B. Banaszak, *op. cit.*, s. 723.

⁵³ Art. 74 [w:] *Konstytucja Republiki Tureckiej...*, s. 130–131.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 130–131.

⁵⁵ Strona główna instytucji tureckiego Rzecznika Praw Obywatelskich – <http://www.ombudsman.gov.tr/en/> [dostęp: 20.11.2016].

⁵⁶ Art. 7 ustawy nr 6328.

⁵⁷ *Ibidem*.

i biegnie od momentu doręczenia ostatecznej decyzji bądź braku jej otrzymania w wyznaczonym przepisami prawa terminie. W wyjątkowych przypadkach, kiedy postępowanie nie zostało jeszcze prawomocnie zakończone, może dojść do przyjęcia skargi przez Rzecznika i zawieszenia postępowania⁵⁸.

Zgodnie z założeniami doktrynalnymi urząd rzecznika powinien być łatwo dostępny dla jednostek i stosunkowo mało sformalizowany. W Turcji wnioski kierowane do RPO powinny być sporządzone w języku tureckimi i zawierać m.in.: imię i nazwisko skarżącego, jego adres, numer identyfikacyjny lub numer paszportu (oraz adekwatne dane do osób prawnych), opis przedmiotu skargi zwieńczony podpisem. Wnioski nie podlegają opłacie oraz przymusowi adwokackiemu. Są składane bezpośrednio do Sekretariatu Generalnego Rzecznika w formie papierowej bądź za pomocą systemu informatycznego. Na prośbę wnioskodawcy skarga powinna zostać utajniona⁵⁹.

Procedura badania konkretnego naruszenia prawa indywidualnej jednostki polega na analizie przedmiotu skargi i przeprowadzeniu dochodzenia w sprawie w wyniku stwierdzenia problemu. Następnie *Ombudsman* formułuje zalecenia do właściwego organu administracji publicznej, któremu zarzuca się wydanie aktu lub podjęcie działania naruszającego konstytucyjnie zagwarantowane prawa człowieka⁶⁰.

Następnie skarga jest badana pod względem zasadności i kierowana do właściwego organu administracyjnego. Ten ma możliwość odpowiedzi na sformułowane w niej zarzuty. Oskarżony o naruszenie praw jednostki organ ma obowiązek współpracy z Rzecznikiem poprzez przedstawienie dokumentacji i udzielenie informacji. *Ombudsman* jest związany 6-miesięcznym terminem zakończenia postępowania, biegnącym od daty złożenia wniosku. O wyniku swojego postępowania Rzecznik zawiadamia obie zainteresowane strony i kieruje do organu administracji publicznej ogólne zalecenia oraz formułuje konkretne środki zaradcze, na których podjęcie i realizację organ ma kolejnych 30 dni⁶¹.

Pomimo braku całkowitej autonomii tureckiego *Ombudsmana* należy zaznaczyć stale rosnące zainteresowanie działalnością tej instytucji i tendencję rosnącą przyjmowanych i rozpatrywanych skarg⁶².

⁵⁸ Art. 17 ustawy nr 6328.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ M. Dahl, M. Gruszyńska, *op. cit.*, s. 105.

⁶¹ Art. 20 ustawy nr 6328.

⁶² M. Dahl, M. Gruszyńska, *op. cit.*, s. 107.

5. Europejski Trybunał Praw Człowieka a turecki system ochrony praw jednostek

5.1. Dorobek orzecznicy ETPCz wobec Turcji

System ochrony praw człowieka we współczesnej Republice Tureckiej nie opiera się wyłącznie na wewnętrznych środkach krajowych. Analizując podstawowe instytucje ochrony praw jednostek (zarówno tureckich obywateli, jak i cudzoziemców przebywających na terytorium państwa), nie należy pominąć w rozważaniach możliwości międzynarodowej ochrony praw człowieka. Najważniejszą jest oczywiście możliwość złożenia skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.

W 1949 r. Republika Turecka została członkiem Rady Europy – międzynarodowej organizacji międzyrządowej, zrzeszającej na dzisiaj 47 państw europejskich. Organizacja zajmuje się w przeważającym stopniu ochroną oraz propagowaniem przestrzegania praw człowieka i obywatela oraz zasad demokracji w państwach członkowskich. Główną instytucją zajmującą się raportowaniem w zakresie przestrzegania praw i wolności jednostek jest [Wysoki] Komisarz Praw Człowieka Rady Europy. Jest to niesądowy organ Organizacji, którego zadaniem jest analiza sytuacji polityczno-prawnej w państwach Rady Europy, monitorowanie rozwoju prawodawstwa w tym obszarze oraz wydawanie niewiążących prawnie raportów, zaleceń i opinii, a także współpraca z *Ombudsmanami* oraz innymi instytucjami i organami szczebla krajowego i międzynarodowego⁶³.

Podstawowym dokumentem zawartym przez państwa Rady Europy jest europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej też EKPCz), której sygnatariuszem Turcja jest od 1954 r. Efektem podpisania powyższej umowy międzynarodowej jest możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności Republiki Tureckiej za dokonanie istotnych naruszeń w sferze praw człowieka i tym samym – nieprzestrzeganie przepisów Konwencji i jej protokołów dodatkowych. W wyniku złożenia skargi o charakterze między państwowym bądź indywidualnym Turcja, reprezentowana przez właściwe władze krajowe, może zostać zobowiązana do poddania się mechanizmom ochronnym Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu⁶⁴.

W historii działalności ETPCz od 1959 do 2015 r. zostało złożonych przeciwko Republice Turcji 3 182 skarg, z czego aż 2 812 (stanowiących 88,4%) zakończyło się wyrokiem Trybunału stwierdzającym istnienie naruszenia co najmniej jednego z praw lub wolności gwarantowanych przez EKPCz. Powyższe sytuuje Turcję na pierwszym

⁶³ M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *op. cit.*, s. 240–241 oraz <http://www.coe.int/en/web/commissioner/the-commissioner> [dostęp: 19.11.2016].

⁶⁴ W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 308.

miejscu wśród wszystkich członków Rady Europy w zakresie liczby skarg składanych przeciwko niej⁶⁵.

Natomiast w 2015 r. Trybunał w Strasburgu wydał aż 87 wyroków wobec tego państwa, z czego tylko trzy nie stwierdzały naruszenia artykułów Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Większość z nich dotyczyła nierzetelnego i niesprawiedliwego postępowania sądowego, nieefektywnego postępowania (śledztwa), naruszania prawa do wolności i bezpieczeństwa⁶⁶.

Z jednej strony może to świadczyć o wysokiej świadomości obywateli tureckich w zakresie formalnych i materialnych przesłanek składania skarg do ETPCz, z drugiej zaś obrazuje to skalę naruszeń praw i wolności jednostek w Turcji.

5.2. Respektowanie Konwencji w trakcie stanu wyjątkowego

Zgodnie z art. 15 EKPCz w przypadku wybuchu wojny lub innego niebezpieczeństwa zagrażającego interesom narodu państwo-strona może częściowo odstąpić od wykonywania zaciągniętych zobowiązań wynikających z Konwencji⁶⁷.

Na podstawie art. 120 Konstytucji Republiki Tureckiej obradująca pod przewodnictwem Prezydenta Rada Ministrów może, po zasięgnięciu opinii Rady Bezpieczeństwa Narodowego, wprowadzić na części bądź na całym terytorium państwa jedną z konstytucyjnych form stanu nadzwyczajnego. Stan wyjątkowy może zostać wprowadzony w odpowiedzi na „działania mające na celu obalenie demokratycznego porządku lub podstawowych praw i wolności ustanowionych mocą Konstytucji” na okres nie dłuższy niż sześć miesięcy (z możliwością przedłużenia o kolejne 4 miesiące). W odpowiedzi na poważne zakłócenia porządku publicznego mogą zostać ograniczone lub zawieszone podstawowe prawa i wolności jednostek⁶⁸.

W związku z politycznymi zamieszkami oraz nieudaną próbą wojskowego zamachu stanu w lipcu 2016 r. prezydent Erdoğan ogłosił stan wyjątkowy. Jako podstawę podał konieczność podjęcia szybkich działań odwetowych w celu ochrony demokracji, praworządności oraz praw i wolności obywateli. Konsekwencją powyższych wydarzeń było zawieszenie wykonywania EKPCz w Turcji⁶⁹.

⁶⁵ *Violations by Article and by State 1959–2015* http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2015_ENG.pdf [dostęp: 22.11.2016].

⁶⁶ *Violations by article and by state 2015*, raport Europejskiego Trybunału Praw Człowieka; http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2015_ENG.pdf [dostęp: 19.11.2016].

⁶⁷ Art. 15 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

⁶⁸ Art. 120 i 121 Konstytucji Republiki Tureckiej w zw. z art. 15 Konstytucji, [w:] *Konstytucja Republiki Tureckiej...*, s. 130–131.

⁶⁹ <http://psz.pl/91-europa/turcja-zawiesila-wykonywanie-europejskiej-konwencji-praw-czlowieka> [dostęp 19.11.2016 r.].

Mimo że w ust. 2 art. 15 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności został wprowadzony zakaz uchylania się od przestrzegania prawa do życia, społeczność międzynarodowa, opozycja oraz obywatele Turcji obawiają się przyszłych działań obecnie rządzących polityków. Ze względu na rosnące poparcie w państwie dla prezydenta Erdoğan'a coraz bardziej prawdopodobna staje się możliwość organizacji przez niego referendum konstytucyjnego, które stanie się początkiem przejęcia całości władzy i wprowadzania autorytarnych rządów w państwie.

Zakończenie

Niewątpliwie ostatnie wydarzenia, jakie miały miejsce w Turcji, oddalają szanse jej ewentualnego akcesu do Unii Europejskiej, co potwierdzają zapewnienia europejskich polityków oraz konkretne działania podejmowane przez instytucje unijne – m.in. niedotrzymanie przez UE terminu wprowadzenia liberalizacji wizowej⁷⁰. Należy mieć nadzieję, że podjęte przez Ankarę działania nie odsuną jej od standardów europejskich w zakresie przestrzegania oraz ochrony praw i wolności człowieka i obywatela w kraju.

Na arenie międzynarodowej Turcja posiada opinię państwa, które nie potrafi zapewnić efektywnej ochrony podstawowych praw i wolności gwarantowanych jednostkom. Taki obraz rysuje się na podstawie niekorzystnych statystyk Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz doniesień medialnych, które wskazują na permanentne nieprzestrzeganie wartości demokratycznych i praworządności, niestabilność demokracji oraz dyskusyjną laickość państwa.

Wprowadzone *de facto* trzy lata temu dwie istotne instytucje gwarantujące podstawowe środki ochrony prawnej jednostek w państwach europejskich być może zwiększą skuteczność działania tureckiego systemu ochrony prawnej. Zarówno skarga konstytucyjna, jak i petycja do Rzecznika Praw Obywatelskich są młodymi i jeszcze nie w pełni ukształtowanymi w państwie tureckim instytucjami. Z czasem tureccy obywatele nabiorą większej świadomości w zakresie zabezpieczenia swoich praw i możliwości likwidacji naruszeń powstałych w związku z działaniami państwa.

Bibliografia

Literatura

- Ananicz S., *Sultani Swingu – Turcja wobec integracji z Unią Europejską*, „Punkt widzenia” 2013, nr 37, Ośrodek Studiów Wschodnich im. M. Karpia, Warszawa 2013.

⁷⁰ M. Chudziak, K. Strachota, *Rok przełomu w stosunkach turecko-unijnych – próba bilansu*, Komentarze OSW, numer 224, 18.10.2016 r., s. 2.

- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, C. H. Beck, Warszawa 2010.
- Barcz J., Górka M., Wyrozumska A., *Instytucje i prawo Unii Europejskiej. Podręcznik dla kierunków zarządzania i administracji*, LexisNexis, Warszawa 2014.
- Bożyk S., Jamróz A. (red.), *Konstytucja – ustroj polityczny – system organów państwowych*, Temida 2, Białystok 2012.
- Chudziak M., *Konstytucja dla Erdogana. Konsekwencje konfliktu politycznego w Turcji*, Komentarze OSW, numer 213, 01.06.2016 r.
- Chudziak M., Strachota K., *Rok przełomu w stosunkach turecko-unijnych – próba bilansu*, Komentarze OSW, numer 224, 18.10.2016 r.
- Dahl M., Gruszyńska M., *Instytucja ombudsmans w Republice Tureckiej a klasyczny model szwedzki*, [w:] Kowalczyk P., Maciejewska B. (red.), *Konstytucje państw europejskich z perspektyw historycznej i współczesnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015.
- Konstytucja Republiki Tureckiej, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Emiroğlu Ö., Haftka-Işık D., Stanek K., Wojciechowska-Litwinek K. (tłum.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013.
- Góralczyk W., Sawicki S., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Grabowski R., Grabowska S. (red.), *Zasady zmiany konstytucji w państwach europejskich*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2008.
- Jabłoński M., Jarosz-Żukowska S., *Prawa człowieka i systemy ich ochrony*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010.
- Kołodziejczyk D., *Turcja*, Trio, Warszawa 2011.
- Kozerska E., Scheffler T. (red.), *Aksjologiczne i praktyczne aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007.
- Leszczyński T., *Konstytucyjne podstawy stanów nadzwyczajnych w państwach bałkańskich i w Turcji*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011.
- Szymański A., *Między islamem a kemalizmem – Problem demokracji w Turcji*, PISM, Warszawa 2008.
- Szymański A., *System Konstytucyjny Turcji*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006.

Źródła

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).
- Ustawa nr 6216 z dnia 30 marca 2011 r. o Trybunale Konstytucyjnym (tur. Dz. U. 2011.5.52).
- Ustawa nr 6328 z dnia 14 czerwca 2012 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tur. Dz. U. 2012.5.52).
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012 r.
- Wyjaśnienia dotyczące Karty praw podstawowych, Dz. Urz. UE C 303 z 14.12.2007 r.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady – Strategia rozszerzenia i najważniejsze wyzwania w latach 2013–2014, COM(2013) 700 final.

Internet

- <http://www.coe.int/en/web/commissioner/the-commissioner> [dostęp: 19.11.2016].

<http://constitutionalcourt.gov.tr/inlinepages/proceedings/IndividualApplication.html> [dostęp: 25.11.2016].

http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2015_ENG.pdf [dostęp: 22.11.2016].

http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2015_ENG.pdf [dostęp: 19.11.2016].

<http://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/swiat/erdogan-dopnie-swego-turcja-szykuje-si%C4%99-do-zmiany-systemu-w%C5%82adzy/ar-AAkpSU5> [dostęp: 21.11.2016].

<http://www.ombudsman.gov.tr/en/> [dostęp: 20.11.2016].

http://www.ombudsman.gov.tr/en/contents/files/pdf/KANUN-09_08_2016.pdf [dostęp: 19.11.2016].

<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-07-27/turcja-po-puczu-krucha-jednosc-narodowa> [dostęp: 21.11.2016].

<http://psz.pl/91-europa/turcja-zawiesila-wykonywanie-europejskiej-konwencji-praw-czlowieka> [dostęp: 19.11.2016].